

Petr Kubín (ed.)

BRÁNY PEKELNÉ JI NEPŘEMOHOU

Kapitoly
z pronásledování církví
v Československu
kolem roku 1950

Brány pekelné ji nepřemohou

Kapitoly z pronásledování církví v Československu kolem roku 1950

Petr Kubín (ed.)

Recenzovali: PhDr. Mgr. Václav Babička
doc. PaedDr. ThLic. Martin Weis, Th.D.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Josef Táborský

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

Text © Daniel Feranc, Petra Gabrielová, Martin Jindra, Jan Kafka,
Vojtěch Novotný, Tomáš Petráček, Jan Stříbrný, 2013

Editor © Petr Kubín, 2013

ISBN 978-80-246-2085-5

ISBN 978-80-246-2764-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvodní slovo	7
Katoličtí mučedníci a oběti v padesátých letech 20. století Jan Stříbrný	9
Církevní politika KSČ v severovýchodních Čechách v letech 1949–1960 Jan Kafka	37
Tepelský převor Heřman Josef Tyl Daniel Feranc	48
Úvaha o počátcích Římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakulty Vojtěch Novotný	72
Vyšetřování zaměstnanců Státního úřadu pro věci církevní v souvislosti s akcí VK – vyklizení klášterů Petra Gabrielová	83
Perzekuce Církve československé (husitské) po únoru 1948 Martin Jindra	94
Papež Pius XII. a komunismus Tomáš Petráček	110
Poznámka editora	120
O autorech	121

Úvodní slovo

Výročí dvaceti let od pádu totalitního režimu je vhodným okamžikem k retrospektivě. *Historia magistra vitae*: čtyřicetileté období komunismu je plné událostí, ze kterých se můžeme učit. Ježíš Kristus ostatně připomínal apoštolům, že mají rozpoznávat znamení času a učit se z nich. Podle slov svatého Pavla je i tvrdé období komunistického pronásledování pro církve „dobou příhodnou“ (kairos), „dnem spásy“ (srov. 2 K 6,1–2).

Na akcích tehdejšího režimu jsme mohli vidět, jak cílevědomě postupoval v úsilí zničit církve. Zaměřil se především na likvidaci církevního společenství: nejprve sloupů komunie – biskupů, pak vztahu kněží a laiků, jejich kontaktů a spolupráce. Likvidoval důležité duchovní opěrné body, kterými byly kláštery, pořádal monstrprocesy s intelektuálním trustem církve. Všechny tyto skutečnosti jsou znamením doby. Ukazují, kam až dojde režim založený na scestné ideologii nenávisti.

Církve v pronásledování, v tomto kairos, vyrostla jako v „lisu“. Byla vedena k tomu, aby vydávala svědectví. Velká řada svědků víry šla až k prolití krve a dala základ modernímu martyrologiu. Tito svědkové jsou nejen velkou ozdobou své doby, ale i jejím pozhnáním.

Pořádáním kolokvia jsme nechtěli jen připomenout všechny negativní stránky pronásledování, ale především znovu číst „znamení času“ a zprostředkovat zvláště mladé generaci události, které sama nezažila.

*Miloslav kardinál Vlč
arcibiskup pražský a primas český*

Katoličtí mučedníci a oběti v padesátých letech 20. století

Jan Stříbrný

„Ke konci druhého tisíciletí se církev opět stala církví mučedníků. [...] Jsou často neznámí, jako ‚neznámí vojíní‘ velké věci Boží!“¹ Tato slova Jana Pavla II. z jeho apoštolského listu *Tertio millennio adveniente* z listopadu 1994 jsou výstižnou charakteristikou zkušeností křesťanských církví ve 20. století v mnoha zemích Evropy i na ostatních kontinentech. Do nedávno minulých časů se tak vrátili martyrové, a to jak v širším smyslu, totiž ti, kdo věrohodnost své víry v čase pronásledování dosvědčili statečným jednáním a postojem, ale především v onom základním významu, jak ho chápala prvokřesťanská církev – mučedníci, kteří stvrdili svou věrnost Kristu obětí vlastního života, „vydali svědectví Kristu až k prolití krve“.² V Čechách, na Moravě a ve Slezsku prošli křesťané, a to napříč všemi konfesemi a národnostmi, těžkou zkouškou pronásledování za obou totalitních režimů minulého století (a zdejší němečtí křesťané také v rámci násilností zejména v prvních poválečných měsících). Právě „lidé víry“ tak patří mezi první novodobé „vězně svědomí“. V místní katolické církvi se to týkalo tisíců věřících mužů i žen všech stavů a povolání – kleriků, řeholníků i laiků, a to ze všech zde žijících národností, zejména Čechů, Němců, Slováků a Poláků.

Duchovní a intelektuální formace v meziválečné církvi

Dříve než zaměříme svou pozornost na padesátá léta minulého století, je nezbytné se alespoň ohlédnout na dvacet pětadvacet předcházejících let, kdy vyrůstala a byla formována nová generace katolických křesťanů, abychom porozuměli motivaci a mnohdy neobvyklé statečnosti těchto

1 *Tertio millennio adveniente. Apoštolský list Jana Pavla II. O přípravě na jubilejní rok 2000 z 10. listopadu 1994*, Praha 1995, s. 38–39.

2 *Tertio millennio adveniente*, s. 39.

odpůrců i obětí komunistické totality. Jestliže označíme třináct let mezi roky 1925–1938, tedy „dlouhá“ třicátá léta, za „zlaté desetiletí“ českého katolictví, resp. katolictví v českých zemích ve 20. století, bude nutné to doložit alespoň základními fakty.

Setkávaly se zde iniciativy a inspirace z roviny univerzální církve, jejichž smyslem byla proměna některých strnulých a setrvačných forem působení, s nově nabývaným sebevědomím místní církve, která postupně nalézala pozitivní odpověď na protikatolickou vlnu z počátku dvacátých let. Pevnou a přitom pružnou formu poskytovala Katolická akce, plně rozvíjená z iniciativy papeže Pia XI.,³ do níž se postupně začleňovaly různé katolické spolky a aktivity, aniž by se ztrácela jejich rozmanitost a pluralita.

Jednou z významných inspirativních metod duchovní i praktické formace se stal tzv. *jocismus* (JOC, *Jeunesse ouvrière chrétienne*) abbého Josefa Cardijna,⁴ který se zrodil při jeho pastorační práci mezi belgickými dělníky a byl v roce 1925 potvrzen papežem Piem XI.; následně se rozšířil i mezi zemědělskou a studentskou mládež. Zásadní roli přitom sehrál jeho princip „*formation par action*“ (formace skrze činnost) a základní pravidlo – vidět (tedy evidovat), soudit (tedy rozlišovat a vytvořit si názor) a jednat. Inspirativní osobnosti v některých řeholích – vzpomeňme alespoň dominikána Silvestra Braita a františkána Jana Evangelistu Urbana – přinášely spirituální podněty k prohloubení osobního duchovního života poukazující „na hlubinu“.⁵ Stále populárnější se mezi křesťanskou mládeží stával i skauting, jehož zásady využíval např. charismatický kněz Method Klement, benediktn z pražských Emauz, při formaci chlapců-ministrantů v rámci *Legio angelica*.⁶ Tradiční spolkové aktivity rozvíjel Českosloven-

3 Pius XI. v první encyklice *Ubi arcano* (z 23. 12. 1922) mj. vyzýval, aby v každé diecézi vznikla jako čistě náboženská, nepolitická aktivita Katolická akce. Měl to být organizovaný laický apoštolát, v němž by laici v těsném sepětí s biskupy, kněžími a řeholníky byli plně zapojeni do evangelizačních úkolů církve.

4 Viz Victor Conzemius, *Proroci a předchůdci*, Praha 1997, s. 223–235 (kapitola Josef Cardijn. Život pro dělnickou mládež).

5 Silvestr Maria Josef Brait OP (1898–1962), dominikán, kněz, teolog, vyhledávaný kazatel a exercitátor. Od roku 1926 vydával revue pro duchovní život *Na hlubinu* a podílel se na řadě dalších vydavatelských aktivit dominikánů. Autor mnoha nábožensko-esejistických článků a teologických traktátů, profesor na řádovém teologickém učilišti v Olomouci (1930–1950). V procesu s představiteli řádů (31. 3.–5. 4. 1950) odsouzen k patnácti letům vězení (údajná velezrada a vyzvědačství). Propuštěn na amnestii v květnu 1960 s podlomným zdravím; zemřel v Praze 25. 9. 1962.

6 *Legio angelica* měla za cíl podněcovat u chlapců-ministrantů povolání ke kněžství, přičemž se výraznou součástí výchovy stal skauting. Spolek, který založil v roce 1929 emauzský benediktn Method Klement OSB (1889–1979), měl v létě 1939 na 4000 členů. Byl zlikvidován

ský orel s cílem vychovávat tělesně i duchovně vyzrálé křesťany. Kromě činného apoštolátu mezi venkovskou, dělnickou a zaměstnaneckou mládeží, která byla organizována v rámci Sdružení katolické mládeže, se církve soustředila na středoškolské a vysokoškolské studentstvo, akademický a intelektuální svět. Pro stovky studentů byla Česká liga akademická a Akademické sdružení Moravan a jejich aktivity druhým domovem, kde nacházeli zásadní životní orientaci. Inspirativní podněty přinášelo rovněž každoroční setkání studentské mládeže s křesťanskými intelektuály a umělci, nazývané Akademický týden, jež vzniklo z iniciativy dominikána Metoděje Habáňe,⁷ a františkánské Studium catholicum pro teologické vzdělávání vysokoškoláků, založené Janem Evangelistou Urbanem.⁸ Pozoruhodných kvalit dosáhlo křesťanstvím se inspirující umění, přičemž právě v tomto období došlo ke konverzi řady vynikajících umělců.

Nacistická perzekuce a poválečná obnova církve - zrození svědků víry

V čase národního ohrožení za nacistické okupace se církve stala pro mnohé oázou, kde se udržovaly duchovní i národní hodnoty. Právě období druhé světové války bylo prvním časem velké zkoušky a tříbení. Většina zmíněných aktivit byla zakázána, část z nich pokračovala ve skrytosti s důrazem na duchovní a mravní kvalitu. Stovky věřících byly perzekvovány, prošly vězením a koncentračními tábory, řada z nich zahynula.⁹

po prázdninách roku 1941. Viz Jiří Reinsberg – Bohumil Svoboda, *Legio angelica a P. Method Klement OSB*, Svitavy 2000.

- 7 Metoděj Petr Habáň OP (1899–1984), dominikán, kněz, teolog, filozof a psycholog; mimořádně inspirativní osobnost. Od roku 1928 profesor na řádovém teologickém učilišti v Olomouci, šéfredaktor Filosofické revue (1929–1941 a 1945–1948), hlavní představitel (neo)tomistické filozofie v Československu. V letech 1945–1950 profesor v biskupském semináři v Litoměřicích; po únoru 1948 krátce vězněn (znovu v roce 1950). Do roku 1970 působil pod trvalým dohledem režimu v duchovní správě, přitom rozvíjel rozsáhlou skrytou činnost. Více viz Václav Stratil, *Akademické týdny na Moravě. Vzpomínka i podnět*. Olomouc 1998; Bohuslav Smejkal, *Metoděj Habáň a Akademické týdny*, in: Teolog, filozof a psycholog P. Metoděj Habáň OP (1899–1984), jak jsme ho znali, Olomouc 2000, s. 86–90.
- 8 Jan Evangelista Josef Urban OFM (1901–1991), františkán, kněz, teolog; mimořádně inspirativní spirituální osobnost. Zakladatel laického apoštolátu III. řádu sv. Františka (1927) a vzdělávacího díla Studium catholicum (1936). V procesu s představiteli řádů byl v dubnu 1950 odsouzen za údajnou velezradu ke čtrnácti letům vězení; propuštěn v roce 1963. Václav Ventura, *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*, Brno 2001, s. 26–28.
- 9 V letech 1939–1945 bylo podle stávajících poznatků postiženo perzekucí 371 kněží, řeholníků, jednotlivě i řeholnic; asi 75 z nich zahynulo. Více viz Jan Stříbrný, *Církve a náboženský*

Katolická církev, stejně jako ostatní křesťanské církve, pro vlastenecké chování a podíl na rezistenci i odboji nemalé části kléru, řeholníků a laiků vyšla z války s mimořádným kreditem, což významně přispělo k opětovnému sblížení katolíků s národem. Velmi rychle se vzpamatovala z válečných ran a s velkou energií začala obnovovat své tradiční struktury a přerušené aktivity z předválečné doby. Zrodila se však i řada nových, často neformálních spirituálních iniciativ. K nejvýznamnějším patřila především síť kroužků vznikající mezi vysokoškoláky a nazývaná Rodina, jejímž hlavním iniciátorem byl chorvatský jezuita Tomislav Kolakovič¹⁰. V roce 1947 se z podnětu Vladimíra Neuwirtha na severní a střední Moravě ustavilo podobně zaměřené Společenství.¹¹ V obou aktivitách se kladl důraz na formování křesťanských osobností cestou trvalého sebevzdělávání, rozvoje osobní spirituality a činného apoštolátu. Záhy se ukázalo, jak důležitý a předvídatelný to byl vklad pro odolnost církve v čase nové zkoušky.

Na prahu komunistické totality tu stála církev s obnoveným sebevědomím, s výraznou a poměrně početnou duchovní a intelektuální eli-

život za nacistické okupace, in: Jiří Mach (ed.), *Vlastenectví, církve a společnost v proměnách 19. a 20. století*, Dobruška 2009, s. 123–126.

- 10 Tomislav Kolakovič (vl. jm. Stjepan Poglajen, 1906–1990?), kněz, jezuita, katolický publicista, původem z Chorvatska. Při svých teologických studiích v Belgii (1932–1936) se seznámil se zakladatelem hnutí Křesťanské dělnické mládeže (JOC) mons. Cardijnem a metody jocismu poté plně uplatňoval ve své činnosti. V letech 1937–1941 působil z Záhřebu, krátce v Sarajevu a po okupaci Jugoslávie nacisty (duben 1941) byl poslán do Splitu (Dalmácie obsazena Italy). Po svém vyhoštění přijel v září 1943 na Slovensko a rozvinul zde mimořádně aktivní činnost především mezi akademickou mládeží, kdy rychle vznikala síť jocistických kroužků, tzv. Rodina. V letech 1945–1946 rozšířil své působení i do Čech, kde kroužky Rodiny začaly vznikat zejména v Praze. Počátkem roku 1946 vykonstrovala StB na Slovensku akci proti silnému vlivu Demokratické strany, přičemž byla stíhána řada aktivistů Rodiny (tzv. Kolakovičova aféra); také Kolakovič byl od ledna do června vězněn a poté počátkem srpna 1946 narychlo opustil Československo. Viz Ján Komorovský, *Osobnosť Tomislava Poglajena-Kolakoviča a jeho pôsobenie na Slovensku*, in: Zborník zo seminára *Moderný evanjelizátor 20. st.* Prof. Kolakovič a jeho žiak Anton Neuwirth a ich posolstvo mladej generácii, Bratislava s. a.; Václav Vaško, *Profesor Kolakovič*, Bratislava 1993; Jozef Jablonický, *Tomislav Poglajen-Kolakovič na Slovensku 1943–1946*, in: *Podoby násilia*, Bratislava 2000, s. 9–52.
- 11 Vladimír Neuwirth (1921–1998), katolický laik, teolog, filozof, kulturní historik a překladatel. Ve válečných letech 1941–1945 se začal angažovat v jocistických kroužcích, které organizoval dominikán Metoděj Habáň; podílel se na přípravě několika Akademických týdnů. V roce 1947 založil Společenství s úkolem pracovat na obnově světa v duchu evangelia; postupně se rozrostlo do tří větví – kněží a bohoslovci, svobodní laici, manželé (rodiny). Počátkem roku 1961 byl zatčen a ve velkém procesu s 22 členy Společenství odsouzen na 14 let vězení; podmíněčně propuštěn v dubnu 1968. Po sovětské okupaci odešel do exilu, od roku 1972 žil v Německu. V letech 1971–1977 pořádal v exilu Akademické týdny, roku 1972 založil s opatem Anazátem Opaskem křesťanské kulturní sdružení Opus bonum, v roce 1982 ve Frankfurtu nad Mohanem knihovnu Bibliotheca Cyrillo-Methodiana. Po návratu do vlasti (1992) žil v Opavě-Jaktaři a věnoval se především rozsáhlé přednáškové činnosti. Více viz *Dr. Vladimír Neuwirth*, Opava 2007.